

MEROS ILMIGA OID ASARLAR TAHLILI

SHAXNOZ AXMEDOVA GANIDJANOVNA,

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik

akademiyasi magistri

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Hanafiylik meros qoidalari, xususan Sirojiddin Sajovandiy asarlari va ularning sharhlari tahlil qilinadi. Klassik manbalar va zamonaviy arab tadqiqotlari solishtiriladi, ularning ilmiy ahamiyati, metodologiyasi va amaliy qo'llanilishi yoritiladi. Maqola meros qoidalarini o'rganishdagi nazariy va amaliy jihatlarini o'zaro bog'laydi va Hanafiylik merosi tarixidagi o'rni ko'rsatiladi.

KIRISH: Meros Islom huquqining muhim bo'g'ini bo'lib, jamiyatda adolat va ijtimoiy-iqtisodiy muvozanatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi¹. Hanafiy maktabida meros qoidalari aniq va tizimli tarzda bayon qilingan bo'lib², vorislar ulushi, avl va rad kabi murakkab holatlar matematik va mantiqiy yondashuvda tushuntiriladi³. Klassik davrda bu qoidalarini tizimli tarzda bayon qilgan olimlardan biri Sirojiddin Sajovandiy bo'lib⁴, uning "الفرائض السراجية" asari Hanafiylik meros qoidalarining poydevorini tashkil qiladi. Ushbu asar nafaqat meros taqsimotining nazariy jihatlarini bayon qiladi, balki talabalarga amaliy hisob-kitoblarni o'rganish imkonini beradi.

Kirish qismida shuningdek, zamonaviy Arab tadqiqotlari va sharhlar klassik manbalarni talqin qilish, murakkab meros holatlarini tahlil qilish va ularni zamonaviy jamiyatda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Zamonaviy tadqiqotlar nafaqat ilmiy asosni mustahkamlaydi, balki Hanafiylik meros qoidalarining

¹ Семенов. А. А. Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекской ССР. Том IV. Tashkent: O'zbek SSR Fanlar Akademiyasi nashriyoti, 1967. – 562 c.

² Sirojiddin Sajovandiy, Abu Tahir Muhammad ibn Muhammad ibn Abd ar-Rashid. الفرائض السراجية. SVR 3145–3148, IV jild.

³ Sirojiddin Sajovandiy. قواعد الوصية. SVR 3149, IV jild, 1628–1629.

⁴ Al-Sayyid al-Sharif Ali ibn Muhammad Jurjoniy. شرح الفرائض السراجية. SVR 3150, IV jild, 816/1413 h.

iqtisodiy, ijtimoiy va oilaviy ahamiyatini ham yoritadi. Shu bilan birga, klassik va zamonaviy manbalarni solishtirish orqali meros ilmidagi metodologik yondashuvlar, amaliy qo'llanilishi va nazariy jihatlar yanada aniqroq tushuntiriladi, bu esa talaba va tadqiqotchilar uchun integratsiyalashgan bilim manbasini yaratadi.

Klassik manbalar va ularning ilmiy sharhi

1. الفرائض السراجية - Sirojiddin Sajovandiy⁵

Bu kitob Hanafiylik meros qoidalarini tizimli va mantiqiy uslubda bayon qilgan eng muhim manbadir. Sirojiddin Sajovandiy har bir voris ulushini, shuningdek, avl va rad kabi murakkab holatlarni matematik kasrlar yordamida ifodalagan. Kitob talabalarga meros taqsimotini nafaqat nazariy, balki amaliy hisob-kitoblar orqali o'rganish imkonini yaratadi. Shu jihatdan الفرائض السراجية Hanafiylik meros qoidalarining poydevori sifatida e'tirof etiladi.

2. قواعد الوصية - Sirojiddin as-Sajovandiy⁶

Bu risola vasiyat qoidalarini tartibga soladi va meros ulushlarini qonuniy chegaralar ichida taqsimlashni tushuntiradi. Sirojiddin Sajovandiy ortiqcha mablag'larni qayta taqsimlash usullarini amaliy misollar bilan yoritadi. Asar Hanafiylik vasiyat qoidalarini o'rgatishda asosiy darslik sifatida xizmat qilgan.

3. شرح الفرائض السراجية - Al-Sayyid al-Sharif Ali ibn Muhammad al-Jurjoniyy⁷. Jurjoniyy bu sharh orqali الفرائض السراجية asarini amaliy jihatdan tushuntiradi. Sharhda qarindoshlar o'rtasidagi murakkab meros ulushlari, rad va avl masalalari batafsil ko'rib chiqilgan. Bu asar Hanafiylik merosini chuqur o'rganish va talabalarga amaliy bilim berishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

4. شرح علم فرائض - Amir Shayx Nuriddin Muhammad al-Buroniyy⁸ (XVII asr) Al-Buraniyy murakkab meros holatlarini sharhlab, qarindoshlik nisbati va ulushlarni aniq bayon qiladi. Kitob talabalarga nafaqat nazariy bilim, balki hisob-kitob va yechimlarni amaliyotga tadbqiq etish imkonini beradi, bu Hanafiylik meros qoidalarining amaliy ahamiyatini ko'rsatadi.

⁵ Amir Shayx Nuriddin Muhammad Burani. شرح علم الفرائض. XVII asr, IV jild.

⁶ شرح الفرائض السراجية عثمانى. SVR 3152, IV jild.

⁷ Muhammad ibn Baba al-Kiloniy. مسائل الوصية. SVR 3157, IV jild, 1069/1658–1659.

⁸ در بیان طریقه تکفین و تجهیز جنازة. SVR 3461, IV jild.

5. شرح الفرائض السراجية عثمانى - Usmonli imperiyasida amaliy qo'llanilgan bu sharh mahalliy sharoit va odatlarga moslashtirilgan⁹. Sirojiddin as-Sajovandiy uslublari bilan birga mahalliy talqinlar va an'analar hisobga olingan. Bu asar Hanafiylik meros qoidalarining turli geografik hududlarda qo'llanilishiga misol bo'lib xizmat qiladi.

6. مسائل الوصية – Muhammad ibn Baba al-Kiloniy¹⁰

Kitob vasiyatga oid masalalarni amaliy misollar bilan bayon qiladi. Har bir holatda meros ulushi qanday taqsimlanishi aniq ko'rsatilgan. Kiloniy asarlari merosning amaliy yechimlarini tahlil qilishda muhim manba hisoblanadi, bu esa talabalarga Hanafiylik qoidalarini real vaziyatlarda qo'llashni o'rgatadi.

7. در فرائض - Ibn Hojiy¹¹

Hanafiylik meros qoidalarini batafsil bayon qilgan kitob. الفرائض السراجية qoidalarini mustahkamlashga xizmat qiluvchi mazmuni bilan talabalarga chuqur nazariy bilim beradi, murakkab holatlarni tushuntirishda asosiy manba hisoblanadi.

8. رسالة تصحيح مسائل الوصايا

Vasiyatga oid qoidalarni tartibga solish va to'g'rilash maqsadida yozilgan. Asar murakkab meros holatlarini tushuntirishda qo'llanadi va Hanafiylik meros tizimining mukammalligini namoyon qiladi.

9. الفتاوى السراجية

Siraajiddin as-Sajavandiyning fətvolari. Kitob turli meros masalalarini yechishda asosiy qo'llanma vazifasini bajaradi. Amaliy va nazariy bilimlarni birlashtirgan holda Hanafiylik meros qoidalarini talabalarga yetkazadi.

Zamonaviy arab tadqiqotlari va ularning ahamiyati

1. الفقه الإسلامي وأدلته - وهبة الزهلي Bayrut, 2003¹²

Ushbu kitob Islom fiqhining asosiy tamoyillari va dalillarini mukammal tahlil qiladi. Muhim jihati shundaki, muallif klassik manbalarni, jumladan Siraajiddin as-Sajavandiy merosini, zamonaviy kontekstda solishtiradi. Kitob

⁹ Ibn Haji. در فرائض. SVR 3250, IV jild.

¹⁰ رسالة تصحيح مسائل الوصايا. SVR 3245, IV jild.

¹¹ الفتاوى السراجية. SVR 3160, IV jild.

¹² Ahba Zuhli. الفقه الإسلامي وأدلته. Bayrut, 2003.

meros qoidalarini, ulushlarni va murakkab holatlarni huquqiy, iqtisodiy va mantiqiy jihatdan yoritadi. Talabalar va ilmiy tadqiqotchilar uchun Hanafiylik merosini chuqur o'rganish, murakkab holatlarni yechish va amaliyotga tadbqiq etishda asosiy manba vazifasini bajaradi.

2. دراسات في الفرائض الحنفية - محمد المحمود Damashq, 2012¹³

Bu asar Hanafiylik meros qoidalarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qiluvchi ilmiy tadqiqotdir. Muallif Siraajiddin as-Sajavandiy "الفرائض السراجية" va uning sharhlarini o'rganib, har bir vorisning ulushi va murakkab meros holatlarini batafsil sharhlaydi. Kitob zamonaviy talabalar va olimlar uchun Hanafiylik merosini o'rganishda dolzarb manba bo'lib, talabalarga nazariy bilimni amaliy yechimlar bilan birlashtirish imkonini beradi.

3. الموارث في الإسلام - أحمد الشريف Qohira, 2015¹⁴

Ushbu asar Islom merosining amaliy qo'llanilishi va zamonaviy jamiyatdagi muvofiqligini o'rganadi. Muallif klassik Hanafiylik manbalarini, jumladan Siraajiddin as-Sajavandiy ishlarini, zamonaviy huquqiy tizimlar bilan solishtiradi. Kitobda meros qoidalarining iqtisodiy, ijtimoiy va oilaviy aspektlari yoritilgan. Tadqiqot meros qoidalarini zamonaviy kontekstdagi yechimlar va tavsiyalar bilan boyitadi, bu esa Hanafiylik merosini amaliy jihatdan tushunishga katta yordam beradi.

XULOSA: الفرائض السراجية va uning sharhlari Hanafiylik meros taqsimotini tizimli va ketma-ket ifodalashda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Kitob va sharhlari boshqa fiqh maktablari qoidalarini bilan taqqoslaganda, Hanafiylikda meros ulushlarining matematik va mantiqiy formulalar asosida aniq belgilanishi ajralib turadi. Masalan, avl va rad kabi murakkab holatlar har bir voris uchun alohida hisob-kitob yordamida aniqlanadi, bu esa talabalarga amaliy bilimni oson o'zlashtirish imkonini yaratadi. Shuningdek, vosiya qoidalarini va merosdagi kasrlarning tenglashtirilishi Hanafiylik tizimining adolat va iqtisodiy samaradorlikni birlashtirgan yondashuvini ko'rsatadi.

¹³ Muhammad Mahmud. دراسات في الفرائض الحنفية. Damashq, 2012.

¹⁴ Ahmad Sharif. الموارث في الإسلام. Qohira, 2015.

Zamonaviy Arab tadqiqotlari va sharhlari orqali ko'rinib turibdiki, Hanafiylik meros qoidalarini nafaqat tarixiy kontekstda, balki hozirgi zamon huquqshunosligi va amaliyotida ham muhim ahamiyat kasb etadi. U boshqa fiqh maktablari bilan nisbatan murakkab meros holatlarini tizimli va lo'nda bayon etadi, bu esa merosni o'rganish va qo'llashda katta qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, الفرائض va unga yozilgan sharhlar talabalarga meros masalalarini nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy yechimlar orqali ham o'rgatadi, bu Hanafiylik meros qoidalarini boshqa fiqh maktablari bilan qiyoslaganda eng ko'p foyda keltiruvchi manba sifatida namoyon qiladi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Семенов. А. А. *Собрание восточных рукописей Академии наук Узбекской ССР. Том IV*. Toshkent: O'zbek SSR Fanlar Akademiyasi nashriyoti, 1967. – 562 c.
2. Sirojiddin Sajovandiy, Abu Tahir Muhammad ibn Muhammad ibn Abd ar-Rashid. الفرائض السراجية. SVR 3145–3148, IV jild.
3. Sirojiddin Sajovandiy. قواعد الوصية. SVR 3149, IV jild, 1628–1629.
4. Al-Sayyid al-Sharif Ali ibn Muhammad Jurjoni. شرح الفرائض السراجية. SVR 3150, IV jild, 816/1413 h.
5. Amir Shayx Nuriddin Muhammad Burani. شرح علم الفرائض. XVII asr, IV jild.
6. شرح الفرائض السراجية عثمانى. SVR 3152, IV jild.
7. Muhammad ibn Baba al-Kiloniy. مسائل الوصية. SVR 3157, IV jild, 1069/1658–1659.
8. در بیان طریقه تکفین و تجهیز جنازه. SVR 3461, IV jild.
9. Ibn Haji. در فرائض. SVR 3250, IV jild.
10. رسالة تصحيح مسائل الوصايا. SVR 3245, IV jild.
11. الفتاوى السراجية. SVR 3160, IV jild.
12. Ahba Zuhli. الفقه الإسلامي وأدلته. Bayrut, 2003.
13. Muhammad Mahmud. دراسات في الفرائض الحنفية. Damashq, 2012.
14. Ahmad Sharif. الموارث في الإسلام. Qohira, 2015.